

DAINIUS SOBECKIS

Klaipėdos „Vėtrungės“ gimnazija

LIETUVIŲ KULTŪRINIS GYVENIMAS LIETUVOJE IR IŠEIVIJOJE: CENTRO IR PERIFERIJOS SANTYKIS

Lithuanian Cultural life in Lithuania and in Emigration:
Relation between Centre and Periphery

SUMMARY

The article studies cultural communication and cooperation between Lithuania and emigration. When the second wave of emigration occurred before the Soviet Union occupied Lithuania, a large portion of Lithuanian cultural life - writers, painters, sculptors, musicians, translators, etc. - fled abroad. Over time the exile faced the problem of whether to communicate and cooperate with the representatives of the Soviet Lithuanian culture or not. This article explores the subject of whether Lithuania or emigration what should be considered a cultural centre. What should be called a periphery on the cultural level? Are a centre and a periphery a steadfast constant, or do they depend on the circumstances so that a centre can become a periphery and a periphery a centre?

SANTRAUKA

Straipsnyje aptariamas Lietuvos ir išeivijos kultūrinis bendravimas ir bendradarbiavimas. Užėjus antrajai emigracijos bangai, prieš Lietuvą okupuojant Sovietų Sąjungai, gyventi į užsienį pabėgo ir emigravo didžiulis Lietuvos kultūrinio gyvenimo potencialas: rašytojai, dailininkai, skulptoriai, muzikai, vertėjai etc. Ilgainiui išeivijoje iškilo sudėtingas klausimas: ar bendrauti ir bendradarbiauti kultūriniame lygmenyje su sovietinės Lietuvos kultūros atstovais? Straipsnyje bus analizuojama, ką būtų galima laikyti kultūrinio gyvenimo centru – Lietuvą ar išeiviją? Kam labiau tiktų periferijos apibūdinimas kultūriniame lygmenyje? Bus iškelta diskusija, ar centras ir periferija yra nepajudinama konstanta, ar vis dėlto priklausomai nuo aplinkybių vienu metu centras gali tapti periferija, o periferija – centru.

RAKTAŽODŽIAI: Lietuva, išeivija, emigracija, kultūrinis gyvenimas, centras, periferija.

KEY WORDS: Lithuania, emigrants, emigration, cultural life, centre, periphery.

IVADAS

Lietuvą istorijos eigoje sukretė keturios emigracijos bangos. Jos prasidėjo XIX a. antroje pusėje, o ketvirtoji tebesitęsė iki šių dienų. Nors pavieniai emigracijos faktai fiksuojami jau nuo XVII a. vidurio, kai Tobago saloje Karibų jūroje buvo įkurta naujakurių kolonija iš Kuršo, tačiau masinė emigracija prasidėjo po 1863 m. sukilimo.

Pirmosios emigracijos bangos pradžia siejama su 1831 m. ir 1863 m. sukilimais, po kurių daugelis gyventojų, o ypač dvasininkai ir smulkūs bajorai, buvo priversti palikti Lietuvą. Masinė emigracija prasidėjo 1868 m., kai veikė ekonominiai (kraštą užklupęs badas, silpna ekonomika, prasta gamybos plėtra) ir politiniai (tautinė spauda ir 25 metų privalomos karinės tarnybos įvedimas Rusijos kariuomenėje) veiksniai. Tuo metu daugiausia išvykusiųjų buvo darbininkai, smulkieji prekybininkai, bežemiai valstiečiai ir kaimo amatininkai.

Antroji emigracijos banga siejama su ekonominėmis ir politinėmis priežastimis po 1918 m. nepriklausomybės paskelbimo. Žmonės tikėjosi geresnio gyvenimo, tačiau susidūrė su realybe, kuri gero gyvenimo greitai nežadėjo. Dėl to kai kurie Lietuvos žmonės pasirinko emigraciją, tikėdamiesi, kad svečiose šalyse bus lengviau gyventi, nei ekonominės krizės kreciamoje tėvynėje. Šioje bangoje atsidūrė nemažai jaunimo, bai-

gusio mokslus ir norėjusio geresnio gyvenimo, nei galėjo pasiūlyti Lietuva. Šią bangą jau galima sieti su proto nutekėjimu iš Lietuvos.

Trečioji emigracijos banga prasidėjo ne dėl ekonominio nuosmukio, o dėl politinių priežasčių – prasidėjus Antrajam pasauliniam karui. Šioje bangoje pirmiausia galima kalbėti apie pabėgėlius, vėliau apie tremtinius ir tik paskui apie emigrantus. Ji nusinešė didžiulį Lietuvos kūrybinį potencialą: menininkus, rašytojus, dailininkus, kompozitorius, mokslininkus ir t. t.

Ketvirtoji emigracijos banga prasidėjo po nepriklausomybės atgavimo 1990 m. Tai labiausiai galima sieti su ekonominėmis krizėmis: 1998 m. Rusijos ekonomikos krize, kuri darė įtaką Lietuvai, ir 2008 m. pasaulio ekonomikos krize, kuri taip pat turėjo neišvengiamų pasekmių Lietuvai. Pastaroji emigracijos banga jau trunka daugiau nei du dešimtmečius.

Lietuvių išėivijos kultūrinio gyvenimo problematiką tyrinėjo R. Misiūnas knygoje *Barakų kultūros knygos: lietuvių DP leidyba, 1945–1952*¹, D. Dapkutė ir D. Kuizininė knygoje *Laisvas žodis laisvame pasaulyje: atviro žodžio mėnraštis „Aki-račiai“ 1968–2005 m.*², D. Kuizininė knygoje *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950 metais*³, tačiau minėti autoriai netyrė nurodytos problemos centro ir periferijos santykio atžvilgiu.

EMIGRACIJOS STATISTINIAI RODIKLIAI

Lietuvių emigracijos statistikos rodikliai istoriografijoje gana neryškiai skiriasi. Apibendrinsime istoriografijoje pasitai-

kančią statistiką ir pateiksime apytikslius duomenis, kurie parodys lietuvių emigracijos mastus priklausomai nuo bangos.

Pirmosios emigracijos bangos metu lietuviai labiausiai vyko į Jungtines Amerikos Valstijas. Tuo metu turbūt emigravo daugiausia lietuvių. Įvairūs šaltiniai nurodo kiek kitokius skaičius, tačiau jie apytiksliais skaičiavimais gana panašūs.

XIX a. pabaigoje Lietuvoje gyveno apie 2,5 mln. žmonių. Anot Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Informacijos išteklių formavimo ir vystymo centro vadovės Jolitos Steponaitienės, XIX a. pabaigoje Lietuvą paliko apie penktadalis gyventojų⁴. Remiantis šiais duomenimis, ir atsižvelgiant į XIX a. pabaigoje gyvenusių žmonių skaičių Lietuvoje, iš tėvynės iki XX a. pradžios galėjo emigruoti apie 500 tūkst. žmonių. Pasak žurnalisto Aro Lukšo, iki Pirmojo pasaulinio karo į Ameriką galėjo išvykti nuo 300 tūkst. iki 600 tūkst. lietuvių⁵.

Antrosios emigracijos bangos metu į užsienį išvyko žymiai mažiau lietuvių, nei pirmosios bangos metu. Skaičiuojama, jog galėjo išvykti apie 100 tūkst. žmonių⁶. Algirdas Šilbajoris nurodo kiek mažesnę skaičių. Jo teigimu, su antrąja banga iš Lietuvos emigravo daugiau nei 78 tūkst. gyventojų⁷. Tik šį kartą daugiausia vykstančių buvo ne į JAV, bet į Pietų Ameriką – daugiau nei 50 tūkst. Į Pietų Afrikos Respubliką išvyko daugiau nei 5 tūkst. lietuvių. Kita dalis pasiskirstė po JAV, Kanadą, Palestiną bei kitas teritorijas.

Anot A. Šilbajorio, „niekas tiksliai nesuskaiciavo, kiek lietuvių visais laikais apsigyveno Amerikoje. Vien tik Niujorko uosto žiotyse esančioj Ellis Island saloje, buvusiam imigrantų pereinamajame punkte, registruota 808,233 tūkst. Amerikon atvykusių lietuvių. Tai – tik senieji

imigrantai. Kiek atvyko po Antrojo pasaulinio karo, galima tikėtis arba ieškoti duomenų gyventojų surašymo archyvuose. Turbūt neklystume pasakę, kad per praėjusius porą šimtmečių vien tik Pietų ir Šiaurės Amerikos žemyne apsigyveno du su viršum milijonų lietuvių.“⁸ Ellis Island salos uostas, kuriame buvo vykdoma imigrantų registracija, veikė 1892–1954 m.⁹ Be Ellis Island registracijos punkto, imigrantai dar vykdavo ir į kitus JAV uostus: Bostoną, Baltimorę, Filadelfiją, Majamį, Naująjį Orleaną, San Franciską bei kitus. Anot Balzeko lietuvių kultūros muziejaus darbuotojos Karilės Vaitkutės, „nuo 1880 m. iki 1930 m. į JAV atvyko daugiau nei 27 mln. imigrantų, iš jų 20 mln. atvyko per Ellis salos uostą“¹⁰. Jeigu Ellis Island imigrantų punkte iki Antrojo pasaulinio karo pradžios užregistruota virš 808 tūkst. lietuvių, reikėtų nepamiršti ir kitų JAV uostų, kur lietuviai galėjo išsilaipinti, bei to, jog minėtas registracijos punktas pradėjo veikti nuo 1892 m. Atsižvelgiant į minėtą tuometinę situaciją, galima būtų manyti, kad iki Antrojo pasaulinio karo pradžios į JAV atvyko apie 1 mln. lietuvių.

Trečioji emigracijos banga pareikalavo mažiausiai gyventojų – išvyko arba, tiksliau sakant, pabėgo apie 60 tūkst. lietuvių¹¹, kurie vėliau iš pabėgėlių tapo tremtiniais, nebegalėjusiais sugrįžti į tėvynę, ir galiausiai įgijo išėivių statusą, kai persikraustė į naujasias savo egzistencijos vietas. Daugiausia išėivių išvyko į JAV, taip pat kitų emigrantų keliai nusidriekė į Kanadą, Australiją, Angliją bei kitas valstybes.

Ketvirtoji emigracijos banga neslūgsta iki šių dienų. Ji jau pareikalavo apie

1 mln. emigravusių lietuvių. Galima teigti, kad per visas emigracijos bangas emigravusių lietuvių skaičius gali būti apie 2,5 mln. Šiuo metu gyvų emigrantų iš pirmosios bangos jau būtų nebedaug, tačiau kitos trys bangos sudarytų apie

1,5 mln. etninių lietuvių, neskaičiuojant jų palikuonių, kurie turi lietuviškų šaknų. Taigi šiuo metu galime kalbėti apie mažiau kaip 3 mln. lietuvių Lietuvoje ir daugiau kaip pusantro milijono užsienyje, kurių ten vis gausėja.

KULTŪRINIO GYVENIMO AKCENTAI LIETUVOJE IR IŠEIVIJOJE

Pirmosios emigracijos bangos metu lietuvių išeiviai susidurdavo su ne itin draugiškai nusiteikusiais kitų tautų imigrantais Amerikos žemėje. Tai skatino puoselėti savą – lietuvių kultūrą, kurią, norint išsaugoti caro pavergtoje Lietuvoje, reikėjo apeiti nežmoniškas kliūtis. Jungtinėse Amerikos Valstijose atsidūrusiems lietuvių išeiviams buvo daug lengviau plėtoti ir išsaugoti savą kultūrą, nei lietuviams, likusiems pavergtoje tėvynėje.

Tai liudija ir toks faktas, kad 1879 m. Amerikoje pradėta pirmojo lietuviško laikraščio „Gazieta lietuviška“ leidyba. Nors laikraštis ėjo tik pusmetį ir įvairiais duomenimis pasirodė 12–16 laikraščio numerių, tačiau lietuviškas laikraštis Amerikoje pradėtas leisti ketveriais metais anksčiau už J. Basanavičiaus sumanytą ir pradėtą leisti laikraštį „Aušra“ (1883 m.), kuris irgi buvo leidžiamas ne Lietuvoje, o Rytų Prūsijoje, tačiau gabenamas ir platinamas caro valdžios nualintoje Lietuvoje.

Kitas faktas toks, kad pirmasis lietuviškas spektaklis, pastatytas pagal A. Turskio pjesę „Be sumnenės arba kajp taj ejnasi ant swieto“, suvaidintas 1889 m. gruodžio 31 d. Plymouthe¹², Masačusetso valstijoje. Jis parodytas visu dešimtmečiu anksčiau nei pirmasis Lie-

tuvoje pastatytas lietuviškas spektaklis – Keturakio „Amerika pirtyje“. Nors ir pastarasis pirmą kartą suvaidintas ketveriais metais anksčiau JAV, o tik paskui Lietuvoje. Taip atsitiko todėl, kad Keturakio pjesė „Amerika pirtyje“ 1895 m. buvo išleista Tilžėje, o Amerikos lietuviai išeiviai palaikė glaudžius ryšius su Rytprūsių lietuviais, todėl jau tų pačių metų spalio 28 d. šis spektaklis buvo parodytas Mahanoy city miestelyje Pensilvanijos valstijoje¹³. Per dešimtmetį, nuo pirmo lietuviško spektaklio pastatymo išeivijoje iki pirmo spektaklio rodymo Lietuvoje, išeivijoje „buvo pastatyta 35 įvairūs scenos veikalai, 62 pastatymuose, kurie rodyti publikai 78 spektakliuose. JAV atskirais leidiniais arba periodikoje išspausdinta 15 pjesių, dar dvi Amerikos lietuvių lėšomis Tilžėje.“¹⁴

Pirmosios emigracijos bangos metu dauguma kultūrinių procesų pirmiausia buvo pradėti įgyvendinti išeivijoje, JAV, o jau tik vėliau ir Lietuvoje. Tai rodo ryškų lietuvių išeivijos kultūrinį atotrūkį nuo lietuvių kultūrinės veiklos tėvynėje.

Trečioji emigracijos banga iš pradžių buvo pažymėta ne išeivių pasitraukimu iš Lietuvos, o pabėgėlių savivoka, kuri vėliau pavirto tapatinimusi su tremtiniais. Paskutiniu etapu, kai nebebuvo galima grįžti tėvynėn, lietuviai vėl įgavo

emigrantų arba išėivių statusą, iš Vokietijos DP stovyklų emigruodami į JAV, Kanadą, Pietų Ameriką, Vakarų Europą, Australiją.

Šioje emigracijos bangoje atsidadė dauguma Lietuvos inteligentijos ir kultūros atstovų. Kalbant apie Lietuvių rašytojų draugijos narius, turėjusius palikti Lietuvą, reikia pažymėti, kad iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos „iš Lietuvos pasitraukė du trečdaliai lietuvių rašytojų, t. y. apie 70 Rašytojų draugijos narių“¹⁵. Jo metu daug knygų buvo išleista Vokietijos DP stovyklose: 1945–1950 m. „buvo išleista 216 grožinės literatūros knygų“¹⁶. Iki Antrojo pasaulinio karo pradžios Lietuvių rašytojų draugijoje narių būta apie šimtą, o į Vakarų pasitraukus dviem trečdaliams rašytojų, sovietinėje Lietuvoje beliko tik apie trisdešimt Rašytojų draugijos narių. Vėliau Lietuvių rašytojų draugija, kaip ir daug kitų organizacijų, buvo įkurta JAV. Ji sutelkė visus lietuvių rašytojus, gyvenančius laisvame pasaulyje.

Galima manyti, nors čia dar reikėtų ir atskirai iširti, kad per trečiąją emigracijos bangą taip pat pasitraukė apie du trečdaliai muzikų, kompozitorių, aktorių, dailininkų, žurnalistų bei kitų kūrybinių organizacijų atstovų. Tai iš esmės pažymi išėivijos poetas ir kultūros veikėjas L. Andriekus. Katalikiškos pakraipos kultūros žurnalui „Aidai“ išėivijoje žengiant į penktąjį gyvavimo dešimtmetį jų vyr. redaktorius L. Andriekus džiaugėsi, kad JAV buvo nemažai Lietuvos kultūrininkų: „Aidai“ jokia būdu nebūtų galėję išėivijoje gyvuoti, jeigu toks žymus nuošimtis rašytojų ir mokslo bei meno žmonių per karą nebūtų iš tėvynės

pasitraukę į laisvąjį pasaulį.“¹⁷ Tai nėra džiūgavimas, kad daugeliui kultūros žmonių teko palikti tėvynę, tačiau džiaugsmas, kad pasitraukę jie išėivijoje nuveikė daug daugiau, nei būtų galėję pavergtoje Lietuvoje.

Po Antrojo pasaulinio karo lietuvių išėiviją nuo sovietų okupuotos Lietuvos skyrė geležinė uždanga, išskyrus pavienių asmenų spec. tarnybų sekamą bendravimą. Uždarumo pozicija, suprantant, kad ja nepaveiks Pabaltijo šalių išėivių, sušvelnėjo ir 1958 m. sausio 27 d. Sovietų Sąjunga ir JAV pasirašė kultūrinių mainų sutartį, kurią, anot L. Mockūno, būtų galima įvardinti *kultūrine infiltracija*¹⁸. Šitaip buvo siekiama paveikti ir kontroliuoti Pabaltijo šalių išėivius, tikintis palankesnės jų reakcijos sovietų režimui. Tačiau dar ilgą laiką lietuvių išėivių bendravimas su tėvynainiais apsiribojo privačiu bendravimu, nes lietuvių išėivių organizacijos suvokė sovietų spec. tarnybų kėslus. Šią poziciją aiškiai išreiškė vadinamoji Clevelando rezoliucija¹⁹, priimta 1966 m., kurioje teigiama, kad lietuviškos organizacijos nebendrautų ir nebendradarbiautų su LTSR įstaigomis ir organizacijomis, nes tai būtų pretekstas Sovietų Sąjungai pareikšti, kad tokiu būdu lietuviai atsisako Lietuvos valstybės tęstinumo ir pripažįsta Lietuvos inkorporavimą į Sovietų Sąjungą. Todėl ir toliau rekomenduojama apsiriboti tik asmeniniu bendravimu²⁰.

Pirmuoju kultūrinių mainų vizitu galima laikyti išėivijos dailininko Viktoro Vizgirdos parodą Vilniuje 1966 m. rudenį, kurioje dalyvavo ir pats autorius, atvykęs iš JAV²¹. Tačiau kultūrinio bendravimo istoriografijoje dažniausiai minima

lietuvių išeivių krepšininkų 1967 m. išvyka į Lietuvą²², kurioje buvo sužaištos penkerios rungtynės, iš kurių dvejios laimėtos. Atsižvelgiant į Clevelando rezoliuciją, išeivijos krepšininkai į Lietuvą vyko kaip pavieniai asmenys, siekiantys tik asmeninio bendravimo, kad nesusilauktų neigiamų pasekmių, kas nutikdavo nesilaikant viešai priimtos pozicijos okupuotos Lietuvos atžvilgiu. Tačiau V. Trumpa teigė, kad sovietų Lietuvoje „šalia propagandinio šlamšto ir ant socialistinio realizmo kurpalio padarytos literatūros ir meno, ten yra nemaža pastangų ir į tikrąją kūrybą.“²³ Todėl su sovietų Lietuvos kul-

tūrininkais buvo bendrauta ir keistasi kultūriniais laimėjimais atidžiai stebinti sovietų spec. tarnybų veiksmus.

Ketvirtoji emigracijos banga, prasidėjusi po Lietuvos nepriklausomybės atgavimo 1990 m., tebesitęsia iki šiol. Tik ši emigracijos banga kol kas pareikalavo žymiai mažiau kūrybinio potencialo resursų, nei po Antrojo pasaulinio karo. Galima teigti, kad vykstant ketvirtajai emigracijos bangai, prasidėjo ir reemigracija. Tėvynėn grįžo kai kurie menininkai arba bent jau kūrybinis jų palikimas meno kūrinių arba archyvų pavidalu jau po kūrėjų mirties.

VIETOJE IŠVADŲ

Jeigu pažvelgsime į Lietuvos situaciją iki pirmosios emigracijos bangos, tai galbūt galėtume tvirtinti, kad tuo metu apie centro ir periferijos santykį galima kalbėti tik Lietuvos valstybėje. Išibėgėjus pirmajai emigracijos bangai ir prasiveržus intensyviai kultūriniam gyvenimui išeivijoje, o konkrečiai – JAV, galėtume pradėti kalbėti apie Lietuvos kultūrinį gyvenimą kaip periferiją, o išeivijos kultūrinį pakylėjimą – kaip lietuviško kultūrinio gyvenimo centrą. Tačiau šioje vietoje dar reikėtų atsižvelgti į periferijos ir centro daromas aplinkybes – Lietuva tuo metu buvo caro valdžios priespaudoje, todėl buvo daug sunkiau organizuoti ir plėtoti lietuviybės veiklą ir lietuvišką kultūrą, kuri susidūrė su griežtai sankcionuotais persekiojimais. O JAV lietuvių išeiviams, kurie nors ir susidūrė su ne itin draugiškai nusiteikusia imigrantais, puoselėti lietuvių kultūrą buvo daug lengviau, nes jų nevaržė politinė

situacija ir buvo gyvenama laisvėje. Tačiau vis dėlto tuo metu lietuviškosios kultūros centras buvo išeivijoje, o periferija – Lietuvoje.

Antrosios emigracijos bangos metu Lietuva atgavo nepriklausomybę nuo caro valdžios. Taigi, nors išeivijoje ir vyko ne ką mažesnis kultūrinis gyvenimas, nei pirmosios bangos metu, tačiau išlaisvėjus Lietuvai, lietuviškosios kultūros ir lietuviybės puoselėjimo darbai įgavo dar intensyvesnį pagreitį ir pačioje Lietuvoje. Todėl tuo metu būtų galima kalbėti apie lietuviškosios kultūros centrą tėvynėje – pačioje Lietuvoje, o išeivijos kultūrinį gyvenimą priskirti periferijai.

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui ir užėjus trečiajai emigracijos bangai, kai daugumai Lietuvos kultūrinio potencialo teko bėgti į Vakarų Europą, galėtume vėl kalbėti apie centro ir periferijos polių persikeitimą. Tuo metu, kai beveik du trečdaliai kuriančių asmenų

bių atsidūrė Vokietijos DP stovyklose, Lietuvoje liko nedaug kuriančių asmenybių, kurios karo metu ne itin galėjo palaikyti kultūrinį gyvenimą. Galima sakyti, kad lietuviškojo kultūrinio gyvenimo centras trečiosios emigracijos bangos metu iš pradžių buvo Vokietijos DP stovyklose, o vėliau perėjo į JAV. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, lietuviškos kultūros gyvenimas iš pradžių buvo nuslopintas ir įvilktas į sovietinę ideologiją. Todėl sovietinę Lietuvą tuo metu galima vadinti lietuviškosios kultūros periferija. JAV ir Sovietų Sąjungai pasirašius kultūrinio bendradarbiavimo sutartį, prasideda nedrąsus išeivijos kaip centro ir Lietuvos kaip periferijos kultūrinis bendravimas, kuris ilgainiui intensyvėja ir iš vien asmeninio bendravimo pereina į organizacinio bendravimo lygmenį. V. Trumpa 1959 m. kultūros žurnale „Aidai“ apie šį bendravimą rašė: „Sunkiai galima įsivaizduoti tėvynės meilę be gimtosios žemės kvapo. Stebint ir bandant lyginti mūsų emigrantinę kūrybą su krašto kūryba, galima prieiti prie labai paprastos išvados: ir vienai ir kitai jų trūksta vieno dalyko – emigrantinei kūrybai trūksta žemės, krašto kūrybai trūksta laisvės.“²⁴ Šis bendravimas po truputį užpildė šią V. Trumpos minėtą spragą.

Prasidėjus ketvirtajai emigracijos bangai po Lietuvos nepriklausomybės atgavimo 1990 m., vėl pasikeitė centro ir periferijos poliai. Kai kurios kultūros asmenybės reemigravo į Lietuvą. Išeivijos kultūrinių vertybių ir archyvų grąžinimas į Lietuvą, prasidėjęs Sąjūdžio išsilaisvinimo laikotarpiu, dar labiau suintensyvėjo po nepriklausomybės at-

gavimo. Galima, anot V. Trumpos, sakyti, kad į gimtąją žemę, kurios taip trūko išeivijai, pagaliau sugrįžo ir laisvės pojūtis. Todėl lietuvių išeiviai galėjo laisvai grįžti į tėvynę, kad vėl po kojomis pajustų gimtąją žemę. Ketvirtosios emigracijos bangos metu, nors kai kurios kultūros asmenybės ir paliko tėvynę, išvyko gyventi į užsienį, tačiau tai jau buvo daug mažesnis nuošimtis nei ankstesnių emigracijos bangų kontekste. Šiuo laikotarpiu galime kalbėti apie Lietuvą kaip apie kultūrinio gyvenimo centrą, o apie išeiviją – kaip apie periferiją. Tai rodo ir kai kurių išeivijos kultūrinių leidinių – „Aidų“ ir „Akiračių“ – perkėlimas į Lietuvą.

Apžvelgus Lietuvos ir lietuvių išeivijos kultūrinio gyvenimo centro ir periferijos santykį, galima daryti prielaidą, kad kultūrinio gyvenimo centras ar periferija nėra pastovi konstanta. Priklausomai nuo gyvenimiškų ir politinių aplinkybių vienu metu centras gali tapti periferija, o periferija – centru. Taip lietuvių kultūriniame gyvenime nutiko du kartus, kai centro ir periferijos poliai keitėsi: pirmosios emigracijos metu lietuvių kultūrinis gyvenimas išeivijoje tapo centru, o Lietuvoje – periferija; antrosios emigracijos metu viskas apsikeitė vietomis: Lietuvos kultūrinis gyvenimas tapo centru, o išeivijos – periferija; trečiosios emigracijos metu vėl išeivija tapo akivaizdžiu lietuviško kultūrinio gyvenimo centru, o sovietų Lietuva – periferija; ketvirtos emigracijos metu vėl viskas apsivertė aukštyn kojomis: Lietuva vėl tampa lietuviškos kultūros centru, o išeivija – periferija.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Remigijus Misiūnas, *Barakų kultūros knygos: lietuvių DP leidyba, 1945–1952*. Vilnius: Versus aureus, 2003.
- ² Daiva Dapkutė, Dalia Kuizininė, *Laisvas žodis laisvame pasaulyje: atviro žodžio mėnraštis „Akiračiai“ 1968–2005 m.* Vilnius: Versus aureus, 2010.
- ³ Dalia Kuizininė, *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950 metais*. Vilnius: Versus aureus, 2003.
- ⁴ Jolita Steponaitienė, XIX a. pabaigos–XX a. pradžios JAV lietuvių emigrantų dokumentai: rašytinė atmintis. *Knygotyra*, 2008, Nr. 50, p. 208.
- ⁵ Aras Lukšas, Emigracijos bangų nublokšti. *Lietuvos žinios*, 2010 rugsėjo 10 d., Nr. 206 (12735), p. 14.
- ⁶ Ten pat.
- ⁷ Algirdas Šilbajoris, Emigracijos bangos. *XXI amžius*, 2001 lapkr. 14, p. 9.
- ⁸ Ten pat.
- ⁹ Karilė Vaitkutė. Senelio sesers pėdsakais Amerikoje arba kaip ieškoti giminių dokumentų Jungtinėse Valstijose. <<http://www.draugas.org/10-04-12vaitkute.pt1.html>> [žiūrėta 2015 01 07]
- ¹⁰ Ten pat.
- ¹¹ Šilbajoris, Emigracijos bangos, p. 9.
- ¹² Bronius Vaškėlis, Lietuvių teatro JAV pirmasis dešimtmetis 1889–1899. *Metmenys*, 1980, Nr. 40, p. 120.
- ¹³ Ten pat, p. 128.
- ¹⁴ Ten pat, p. 120.
- ¹⁵ Kuizininė, p. 14.
- ¹⁶ Ten pat.
- ¹⁷ Leonardas Andriekus, Ilgiausiai lietuvių kalba einąs žurnalas: Aidams į penkiasdešimtmetį įžengus. *Aidai*, 1985, Nr. 4, p. 202.
- ¹⁸ Liūtas Mockūnas, Kultūrinės infiltracijos pradžia – 1967 m. išėvijios krepšininkų išvyka į Lietuvą. *Akiračiai*, 1998, Nr. 7 (301), p. 4.
- ¹⁹ Šią rezoliuciją pasirašė Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK), Pasaulio lietuvių bendruomenė (PLB), Amerikos lietuvių taryba (ALT), Lietuvos laisvės komitetas (LLK).
- ²⁰ Leonardas Šimutis, *Amerikos lietuvių taryba: 30 metų laisvės kovoje 1940–1970*. Chicago, 1971, p. 342–344.
- ²¹ Arūnas Streikus. Sovietų valdžios „darbas su išėvijija“: manipuliavimas kultūriniais ryšiais. *Naujasis židinys-Aidai*, 2006, Nr. 4–5, p. 166.
- ²² Mockūnas, p. 4.
- ²³ Vincas Trumpa, Kartos problema santykių su kraštu perspektyvoje. *Aidai*, 1959, Nr. 3, p. 104.
- ²⁴ Ten pat, p. 104